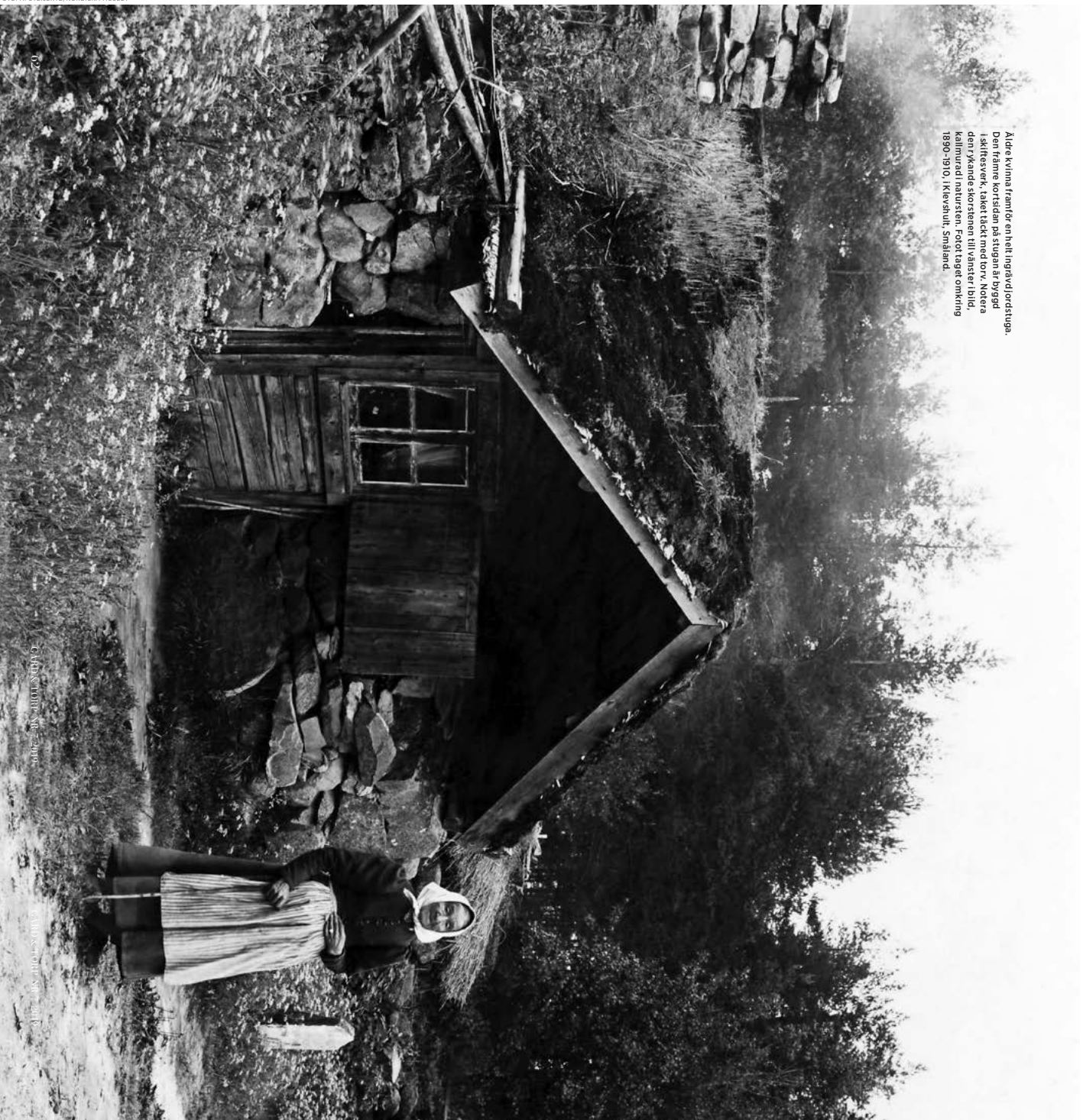

Aldre kvinna framför en helt ingrävd jordstuga. Den främre kortsidan på stugan är byggd i skifferverk, taket täckt med torv. Notera den ykande skorstenen till vänster i bild, kallmurad natursten. Fototaget omkring 1890-1910. Klevenhult, Småland.

Det hårda livet på bar backe

Under 1700- och 1800-talet bodde samhällets fattigaste i bostäder som helt eller delvis var ingrävda i marken, med jordstampat golv. Emele Schmidt Wilborg ger oss en inblick i backstugusittarnas liv och leverne – en delvis bortglömd historia.

TEXT EMELE SCHMIDT WILBORG

Å 1716 dog gossen Måns i en sjukdom med hastigt förlopp, bara två veckor före sin tolvårsdag. Han var son till Karina Nilssdotter och salpetersindaren Nils Larsson i Partors socken i norra Skåne. Familjen bodde i en jordstuga. Det här är det äldsta skrivliga belegget i landet för en jordstuga. Men vad var egentligen en jordstuga och vad innebar det att vara hänvisad till den typen av belygselse?

Samhällets alla fattigaste på landsbygden bodde i så kallade backstugor, med det menas stugor som står på "bar backe", det vill säga på öfri grund. Den här typen av belygselse ökade markant i och med att Sveriges befolkning seg kraftigt från slutet av 1700-talet och under 1800-talet. Bostadsbrist uppstod och backstugorna uppfördes i urkantern av björna på steniga backar, långt från de bördiga åkarnas. Vid den här tiden var all jordbruksmark i landet sedan länge uppodlad och landsbygden fick svårt att försörja sin befolkning.

I norra Skåne, Blekinge, Halland, södra Västergötland och Småland fanns en specialtyp av backstuga som också kallades jordstuga. Jordstugan hade en eller flera väggar ingrävda i backen med de underjordiska väggarna uppförda i sten, ofta kallmurade (utan murtegel). Övriga väggar var vanligen uppförda i skifferverk eller korsvirke, men det fanns även triktiga små jordstugor

som var helt ingrävda i marken och där alla väggar var i sten. Taket var klätt med halmtav, vass eller torv. Inneväggarna kunde vara täckta med bräder och tapet för att skydda mot drag. Golvet var ofta jordstampat. För den som inte hade god tillgång till trimmer och virke var det att det billigaste sättet att bygga sig en bostad.

RUMSINDELNINGEN VARERADE. En del skånska jordstugor hade den inre långsidan ingrävd i backen och en rumsindelning i typisk för en skånsk länghus med tre rum i fil: köstakammare (förråd), kök och stuga. Köket med ytterdörren var beläget husets mitt. I de här skånska köken var golvverforna senast med kullersten. De riktiga små och helt ingrävda jordstugorna bestod av bara ett enda rum med en eldstad i en hörnet. Om man hade otur kunde de bo inne i stugan, hönsen fick bo under en sång med spjälkor mellan sångstegen och gråskullningen i en liten spjälkåla.

Backstugan hamnade de vars alla andra utvägar till försörjning var vängda, såsom soldatanhåkan som fick lämna soldatrotten när soldaten dött eller andra egendomslösa, ofta äldre män och kvinnor. Backstugusittaren fick vara mångsysslare och kunde försörja sig genom hantverk såsom skomakeri, spinning, kvastbindning eller genom daglönearbete hos bönderna. Inkomsterna blev därför osäkra och varierande. Under skör- →

FOTO: JONAS WIKBORG

FOTO: JONAS WIKBORG

VANSTER: En mycket enkel jordstuga, helt inopprettad med våggrin i kalkmörtel. Nils-Erik Bjell i kungörs sin stuga vid Sjömmen, Högsjö, Småland omkring 1890. NEDAN: Stenstugan på Skansen i Stockholm, uppförd år 1891 med inspiration från liknande stugor i Jämsjö:s socken i Blekinge.

HÖGER: Backstugan i Degerberga hembygdsparck, sedd från baksidan.

NEDAN: Interiör från backstugan ovan. Golvet är i daggjuvel i cement, men har formgivningen varit forstämplat. Vikkelbrett från bakre bänkbåden ses husets murade skorsten med en ståttugnanslutning. Vid tryten av byggnaden upptäcktes sjuften lagar tapeten i stugan.

”Backstugusittaren stod under torparen på den sociala stegen”

den var det säkert lättare att få jobb än under vintern. I bästa fall finns en liten jordplätt att arrendera där till exempel potatis eller råg kunde odlas.

BACKSTUGOR FINNS i hela landet, men norr om Småland var de inte ingrävda i backen, utan såg ut som vanliga torp. Men backstugusittaren stod under torparen på den sociala stegen. En torpare arrenderade stugan och tillhörande jordbruksmark av en gård. På torpet fanns det alltså en möjlighet att försörja sig helt och hållet på det egna jordbruket och levnadsvillkoren skilde sig betydligt gentemot backstugusittarens.

Nöden och usartieren för de här människorna kunde alltså vara stor. Orden ”utdratt och ofördrag” användes inte sällan i husförhörslängderna i beskriveringen av backstugusittare. I backstugan Skogsnäs i Bjärns socken i Småland berättas om Udda-Kalle och hans hustru Anna. De fick tre barn födda mellan åren 1833 och 1838. Första barnet dog under sitt första levnadsår, liksom Gustav som föddes 1838. Efter

Gustavs död häktades fadern och dömdes sedan för mord på grund av att ”genom våldsam behandling tillfogat barnet döden”. Senare ryktades det om att han även låg bakom Annas död 1842, dödsorsaken i kyrkboken anges som ”hertsygdet”. Det enda överlevande barnet utackerades på socknen, det vill säga den som begärde läger i ersättning fick ta sig an barnet.

I en annan backstuga i samma socken bodde den avskedad soldaten Jonas Björk. Han begärdes 1812 i skogen efter att ha begärts sjukmord, vilket var en svår synd. ”Sjättsplingan” fick inne vilja i vigd jord.

Under de svåra svältåren på 1860-talet var backstugusittarna naturligtvis extra utsatta. I en uppteckning berättar Gorffrid Granemyr i Huskrarna att hans far under barnmorden gick ut i skogen och åt tallskott när svälten var för svår. Fadern mindes hela livet halvsörjman som följde på den kosten. Under mitten av 1800-talet påbjordades den stora flykten från landsbygden till städerna, där de uppväxande industristerna behövde arbetskraft. Många av de fattigaste och

usnaste bosträderna övergavs då. Bland emigranterna till Amerika hittade man också många backstugusittare, men tillvaron i den nya världen kunde också bli hård. Till exempel fick de trehundra svenskar som utvandrade till Bishop Hill bosätta sig helt ingrävda jordstugor första vintern. Ungedär en trehåll dag. Men förtfarande 1938, när Lubbe Nordströms gjorde sin omtalade reportageresa genom Sverige, var bosträdsstandarden på många håll mycket, mycket låg. Hans skildringar av Sveriges landsbygd i boken *Lant-Sverige* slog ner som en bomb.

FAJORDSTUGOR FINNS bevarade i dag, den här typen av bostygge ansågs knappast värd att värda och bevara på samma sätt som allmogens mangrdsbyggnader med väggmålningar och rika inredningar. Men i Degerberga hembygdsparck i norra Skåne kan man besöka en jordstuga, ett minne från fattig-Sverige, bara några generationer bak i tiden. Kan ske var det i en liknande stuga som gossen Mats skivade sina dagar, två veckor före sin tolvårsdag. ●

Interiör av backstuga, Småland, Karlmarin, Södra Möre härad, Torås socken, Linnabacken, 1904.

Nya tider i Lille-Jans stuga

De flesta jordstugorna från gångna sekler är sedan länge borta. Men tack vare två eldsjälar finns Lille-Jans backstuga fortfarande kvar i Smålandsskogen!

TEXT CECILIA LINDBLOM FOTO THEWORKOFCASTOR.COM

I TRAKTERNA KRING Älmhult i södra Småland ligger Lille-Jans stuga, en backstuga med anor från tidigt 1800-tal. Tre av stugans sidor är nedgrävda i marken, endast en långsida, där ytterdörr och ett litet fönster är beläget, har en brädvägg. En första utgrävning och rekonstruktion av stugan hade gjorts 1972, men sedan hade den stått och förfallit. Virket hade legat jord och ruttat, och flera takbjälkar hade brutit och fallit in. 2011 beslutade sig därför ägarna Anders och Marianna Agetorp, att restaurera stugan. Idag ser stugan troligen annorlunda ut än den gjorde på Lille-Jans tid, men man får ändå en känsla för hur en backstuga kunde se ut för 200 år sedan. För mer info, se www.agetorp.se.

Fyra år efter renoveringen såg Lille-Jans stuga ut så här. Nu kan man till och med övernatta här!

Underlager av mossa fanns en skatt...

1. När Marianna och Anders tog sig an stugan 2011 höll taket på att ge vika.

2. Invändigt hade en stor sten fallit in till följd av tjälens rörelser i marken. En stötta höll upp en takbjälke som ruttat och höll på att falla in.

3. Mossan vilade på korrugerade plåtar som fick lyftas av i delar.

4. Båda sidorna av taket har lyfts av. Nu ska fyra takbjälkar bytas ut mot nya.

5. Nya takbjälkar är på plats och takbrädor har spikats.

6. På brädtaket lades Platonmatta, nockplåt och hönsnät för att mossan inte skulle glida ner. Vindskiveplåtar av obehandlat stål rostar vackert.